

Становище

от доц. д-р Борис Владимиров Минков

за трудовете на доц. дфн. **Майа Станкова Разбойникова-Фратева**

във връзка с конкурса за присъждане на научно звание **професор**, по специалност 2.1. филология (немскоезична литература) в Софийския университет Св. Климент Охридски

1. Данни за конкурса

Конкурсът за професор е обявен в Държавен вестник, бр. 26/2015 г., с. 159. Всички изисквания по неговата процедура са спазени. Кандидатката е представила всички необходими документи по избора.

2. Данни за кандидатката

Доц. дфн Майа Разбойникова е дългогодишен преподавател по история на немскоезичните литератури в Катедра Германистика и скандинавистика на Софийския университет, като от 2001 г. е доцент. Като преподавател е разработила множество и разнообразни лекционни и семинарни курсове. 2003-2006 г. е ръководител на Катедрата. От 2012 г. е доктор на науките с разработка „Мъже и мъжествености в романите на Теодор Фонтане“. Като изявен учен Разбойникова-Фратева участва в редица акредитационни комисии, координатор е на междууниверситетски обмен, преводач е на ключови художествени и литературноисторически текстове (например „Пианистката“ на Елфриде Йелинек, от една страна, и статии на Ханс Роберт Яус като „Литературната история като провокация на литературознанието“, от друга).

3. Описание на научните трудове

Материалите, с които доц. Разбойникова-Фратева участва в конкурса за професор, са изключително разнообразни в тематичен, стил и жанров план. Те напълно съзнателно са обърнати също така и към различни публики: ученическа специализирана (учебникът за езиковите гимназии), германистична (статии от германистични форуми, но и за настоящето на германистиката), широка неспециализирана публика (статии от вестник Култура за Музил, Брехт, Менасе и др., които по повод на актуални преводи представят цялостни портрети на писателските фигури, като акцентират върху филологическите основания за тяхната значимост). В същото време тези различни материали

съставят една внушителна и добре премислена цялост с ясно очертани водещи мотиви, с добре стегнати свързващи нишки, с единна стратегия, методология и дидактични настройки.

Впечатляваща е стратегийната многопосочност на статиите – в цялост и поотделно. Всяка от тях съдържа както богата информативна част (за автора, за произведението, за контекста, за дадено понятие), по инерция от 90-те години насам твърде подценявана от българските литературоведи, така и кратък преглед на становища, симптоматични за възприемането на дадено литературно явление в собствената му езикова среда. Към това се прибавят още два компонента: изследователската интерпретация, често подчертана със заявена теза, и извеждане на проблеми от преводната рецепция с проекции обратно към спецификата на езика на оригиналното произведение. Една част от работите разполагат експлицитно всички тези компоненти (характерен пример е „*Wovon zeugt der Ohrenzeuge?*“ за книгата с 50 характера на Елиас Канети, текст № 4), други само ги шрихират или залагат като потенциал, като в крайна сметка създават очаквания у читателите (в частност – особено важно – у студентите), налагат стандарти и внушават уважение към стандартите.

Тематично основните изследователски полета в статиите могат да се опишат по следния начин: **Първо**, проблематиката на неустойчивата комплексна идентичност на съвременния човек, нейните литературни проявления, но също и наложените от идентичностното съзнание представи за литературност, културност, изобщо за артифициалност на света. При това прави впечатление широкото и свободно разбиране на съвременното, обърнато към интерпретирането на просвещенския проект и преработването на традицията: наред с примери от немскоезичната литература от последните десетилетия в този сектор от материали присъства и статия за датската писателка от немски произход Фридерике Брун (началото на XIX век). А чрез романа на Ханс-Улрих Трайхел „*Der irdische Amor*“ (2002) се поставя за дискусия в полето на другостта един традиционно ключов топос в немскоезичната литература: пътешествията в Италия.

В този първи тематичен раздел се изследват литературни проекции на мулти- и транскултурните отношения, особена тежест получава проблематика на другия. Подобен фокус авторката обвързва с прецизно осветяване на феноменологическите разработки на Бернхард Валденфелс. Според конкретните акценти в разглежданите произведения тя обаче удачно и находчиво включва например също и постановки на Агамбен (от *Homo sacer* във връзка с творчеството на Барбара Фришмут, текст № 6) или Цветан Тодоров (от *Завладяването на Америка* във връзка с биографемите при Зебалд, текст № 7). Това със сигурност е актуална тематична сфера. Но интересът на доц. дфн Разбойникова-Фратева не е продиктуван от факта на академична престижност. Нейните занимания с интер- и транскултурни взаимоотношения са мотивирани

от това, че мисленето за другия е същностно в перспективата на всяко едно разбиране, че няма разбиране без съществуващото извън „аз“-а.

Втори тематичен кръг образуват статиите, посветени на пространствата на паметта – поле, набелязано от френския историк Пиер Нора и филолозите от Университет Констанц (Алайда Асман, Ян Асман), което в последните години също се доказва като изключително продуктивно и адекватно за наблюдаването на конкретни културни явления. На пръв поглед тук диапазонът от примери има по-ограничен времеви и примерен обхват. Платформата, която доминира пластовете на спомнянето сред общосподелимата история, е разгърнатата с малки изключения в споменните пространства на Втората световна война и оцеляването в условията на националсоциалистическия геноцид. Но, както доц. Разбойникова-Фратева отлично показва с подбора на текстовете и ъгъла на интерпретацията си, пространствата на паметта отключват алтернативни причудливи места, които писателите от други исторически моменти са търсили, например абсолютната субектност, романтическият синтез, другото състояние, профанното просветление. По такъв начин лайтмотивните нишки в тези текстове се разгръщат в особена широта: от проблемите на „аз“-овото конструиране в ранния роман на Илзе Айхингер „Die größere Hoffnung“ („*Ich hätte es nicht überstanden, aber sie hat es doch*“ – текст 11, с. 301), през феноменологическите следи на гласа и медийните проекции на замлъкването, през извеждането на литературния текст като корективен спрямо конструкта на биографичния разказ (в статията за „Например брат ми“ на Уве Тим, текст 15), до синтезната проблематика в отношението между изображение/фотография и текст при В. Г. Зебалд (текст 13).

Независимо че са подредени от авторката в друг раздел, тук тематично бих причислил и статии като „Трансформациите на скандала“ (за използването на „реални“ светски сюжети в романите на Теодор Фонтане, присъстващи като „истински“ именно в пространствата на паметта – текст 24) или „За литературния шок и възмущението“ (за „Нацистът и фризьорът“ на Едгар Хилзенрат – текст 35) – статия, която показва как в едно почти пикаресково отчуждение стават неразличими и безразлични, провокативно глухи представите за справедливост, възмездие, вина, идентичност, преживян опит.

Трето, статии, занимаващи се с проблематика от *gender studies*. Обикновено под това общо название сме свикнали да срещаме феминистично насочени проучвания. В работата на доц. Разбойникова-Фратева напълно основателно е включено като активна противотежест и представително ядро от статии, които се занимават с мъжките поведенчески стереотипи и техните литературни проекции от XIX век насам. Като яснота на изготвения концепт интенцията тук тръгва от творчеството на Теодор Фонтане (с много прецизно описание на цялостния обществен контекст, в който мъжествеността играе съществени роли), но примерният материал е изключително разнообразен и разнороден.

Обхватът тук се простира от колкото носталгичния, толкова и критичен поглед към стереотипите на мъжествеността в Австро-Унгария от началото на XX век (Йозеф Рот, „Радецки марш“, „Гробницата на капуцините“, текстове 21 и 22) до подчертано артистичната и дискуссионна статия за романа „Schlafes Bruder“ (1992) на Роберт Шнайдер – небивал бестселър, оставил значима рецептивна следа с дебатите около своето естетическото и политическото безразличие, предполагаемо маркетинговата си направа и флирта с тривиалната литература (сравни текст 19, с. 271-272).

Разбира се, делението на раздели е голяма степен условно. Една от най-интересните статии в този трети раздел („Familiengeschichten in fiktionalen Frauenbiographien“ – текст 17) спокойно би могла да присъства и под предишния тематичен знаменател. Тази статия чудесно кореспондира с текста за биографемите при Зебалд. Особено любопитен е разказът на Разбойникова-Фратева за „Verfolgte des Glücks“ на Карин Решке (в един от параграфите на „Familiengeschichten“) – фиктивен дневник на Хенриете Фогел – една женска фигура, която обикновено влиза в полезрението на литературните историци само като спътница в смъртта на Хайнрих фон Клайст, тук е реконструирана в сложността си като семейно същество: в отсъствието на майката тя живее в обкръжението на множество „заместнички“, в едно женско общество, в един еднозначно доминиран и в този смисъл патриархален свят. На това място искам да подчертая изключително важното умение на авторката да увлича чрез своите научни интереси, да поражда нестихващо любопитство към своите изследователски обекти.

В третата група биха могли да се разположат и публикациите, посветени на Елфриде Йелинек (текстове 31, 33), които покрай другото внушават как женският (както и идващ от всеки възможен трети) жестови произвол също е продукт на патриархалните нагласи и стереотипи.

Не на последно място трябва да се посочат редица статии, които привидно не са обвързани с трите основни тематични ядра. Те обаче до голяма степен осъществяват допълнително сцепление между ядрата и уплътняват тъканта на литературната традиция. Като примери тук може да се посочат статиите, касаещи мястото на чуждестранната германистика сред останалите хуманитарни дисциплини (текстове 26; 41), вече споменатата статия „Трансформациите на скандала“ (текст 24), в която сведенията за „фактологическа“ скандалност се наблюдават като орнамент на културата, както и един текст, посветен на българското издание на „Разходката“ на Роберт Валзер (текст 37) – особено чувствителен спрямо непреодолимата другост на живеещия в писането и разхождането автор.

Учебникът за 11-ти клас „Herausforderung Literatur“ представя в образцов вид това, което в немскоезичното пространство се разбира под традиция. И по-точно учебникът е показателен за това как конструктът на традицията е същностен

фактор на промяна и новост в литературата. Така пред нас е привидно същият материал (Stoff), който присъстваше и в учебника от преди почти тридесет години, като в същото време настройките са радикално сменени – с въведен широк литературоведски и литературноисторически апарат, с подчертана еманципираност на литературното и неговото елегантно интегриране в тъканта на културната история, с яснота и последователност, с пространства за самостоятелна работа. И – особено важно – успешно е предадена собствената радост на авторката от досега ѝ с литературата. Внушенията на този учебник карат немскоезичната литература да звучи суверенно, могъщо и свободно. В рамките на малко фриволна мечтателност се питам дали някога учениците не биха могли в рамките на обучението си по литература да се запознаят например с проекта за „документалното възстановяване“ на приказките на Братя Грим, с чиято проблематика се занимава статията „Приказки за приказките“ (текст 28).

4. Научни приноси

- Изследователска комплексност на статиите (вж. характеристиката и описанието на тази комплексност в началото на предишния параграф), в които авторката съчетава по оригинален начин литературнокритически и литературноисторически гледни точки, както и представи от теории на културата. Оттук произтична и приносът за заговарянето на различни публикации, което статиите на авторката напълно съзнателно предприемат.

- Активната рефлексия по отношение на мястото на изследователя и в частност особената поставеност на специалиста по чужди литератури. По такъв начин авторката разполага оптиката на двойно огледало. Като наблюдава и интерпретира литературни факти, отнасящи се до различни транскulturни положености, тя на практика осветява собственото си битие на съществуваща сякаш единствено в пълната другост фигура. В този ред на непрекъснато полагане и ре-полагане в другостта съществува не малка част от културния елит на всяка една общност. Без да натрапва и преекспонира това особено важно за разбирането разполагане между световите, корпусът материали на Разбойникова-Фратева портретира именно това транзиторно място на експерта по чуждоезикови литератури, прави го културно създаващ фактор.

- Решителното излизане на изследванията на чуждоезикова литература (или по-коректно на литература, реципирана в езиков контекст, различен от този на оригиналния език) извън категориите усвояване и отхвърляне (Aneignung – Enteignung). Във връзка с това е и силното разколебаване на потенциала на чуждото като работещо понятие в межкултурния обмен, за сметка на това подчертаване на ключовата посредническа роля на третото, разположено между своето и другото (докато между свое и чуждо няма трети). В текстовете на доц. Разбойникова-Фратева тази постановка получава непосредствени измерения с

чисто практически, но и с интерпретаторски потенциал. Този подход е не само оригинален и с висока научна релевантност, но и прокарва връзка с актуални обществени дискусии (интеграция, проблеми на различията от етнически, религиозен, полов и др. характер, идентичностни кризи).

- Очертаването на цялостен комплекс от нагласи за възприемането на мъжествеността (с изследователската рамка на gender studies), основани на литературния и социалния опит на XIX век, както и на характерния модернистичен топос около 1900. Приносен характер има и трайно наложеното в текстовете на Разбойникова-Фратева плуралистично мислене за стереотипите на мъжествеността (като мъжествености), както и мостът, който статиите хвърлят между отделни литературни проявления на половите роли (Фонтане, Рот, Йелинек, Шнайдер).

5. Заключение

Въз основа на представените трудове, които имат изключително висока научно-изследователска, иновативна и едновременно с това приложна стойност, с пълна убеденост предлагам на научното жури да присъди на доц. д-р Майа Разбойникова-Фратева научното звание професор.

Доц. д-р Борис Минков (НАТФИЗ Кръстьо Сарафов)

03 август 2015 г.